

Postawy wobec transplantacji narządów

Przedruk i rozpowszechnianie
tej publikacji **w całości** dozwolone
wyłącznie za zgodą CBOS.
Wykorzystanie **fragmentów**
oraz danych empirycznych
wymaga podania źródła

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 14 stycznia 2016 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- Idea transplantacja narządów w celu ratowania życia lub przywracania zdrowia cieszy się w Polsce niemal powszechną aprobatą (93%).
- Ośmiu na dziesięciu dorosłych (80%) zgadza się, by po śmierci pobrano z ich ciała narządy do przeszczepów, natomiast co dziewiąty (11%) jest temu przeciwny. Od poprzedniego pomiaru sprzed czterech lat zwiększył się odsetek aprobujących możliwość zostania potencjalnym dawcą po śmierci (o 6 punktów procentowych) – zwłaszcza tych, którzy zajmują w tej sprawie zdecydowane stanowisko – i zarazem ubyło niezgadających się na to (spadek o 4 punkty).
- Z deklaracji wynika, że trzy czwarte Polaków (75%) nie rozmawiało z bliskimi na temat przekazania swoich narządów po śmierci. Opinią w tej sprawie podzielił się z rodziną co czwarty badany (25%).
- Gdyby było wiadomo, że zmarła osoba bliska nie miała nic przeciwko pobraniu od niej narządów do przeszczepów, ogromna większość badanych (89%, od 2012 roku wzrost o 6 punktów procentowych) nie sprzeciwiłaby się temu. Gdyby zmarły za życia był przeciwny oddaniu narządów, dwie trzecie (67%, spadek o 9 punktów) postąpiłoby według jego woli, a jedna piąta (22%, wzrost o 5 punktów) wbrew niej. W przypadku braku wiedzy na temat stosunku osoby zmarłej do transplantacji, niemal siedmiu na dziesięciu ankietowanych (69%, wzrost o 7 punktów) nie sprzeciwiłoby się pobraniu narządów, natomiast 14% (spadek o 8 punktów) by oponowało. Odsetki sprzeciwiających się eksplantacji w sytuacji, gdyby osoba bliska nie miała za życia nic przeciwko temu lub gdyby nieznaną była jej opinia, są najniższe spośród zarejestrowanych w ostatnich dwudziestu latach.
- Opinie na temat prawa regulującego pobieranie narządów od zmarłych są podzielone: koncepcję zgody wyrażonej za życia popiera ponad dwie piąte badanych (43%, w stosunku do 2012 roku spadek o 8 punktów procentowych) i w zasadzie tyle samo (42%, wzrost o 3 punkty) za lepszą uważa zasadę zgody domniemanej. Pięciu na stu dorosłych (5%) twierdzi, że żadne z tych rozwiązań nie jest dobre.
- Wzrosła świadomość prawa w tym zakresie. O tym, że w Polsce obowiązuje zasada zgody domniemanej, wie obecnie co piąty dorosły (20%), a więc nie tylko więcej (o 6 punktów) niż w trakcie poprzedniego badania sprzed czterech lat, ale również najwięcej, odkąd o to pytamy, czyli od 2005 roku.

Od ponad dwudziestu lat badamy postawy Polaków wobec pobierania i przeszczepiania narządów. Mimo że ta dziedzina medycyny spotyka się – jak wynika z deklaracji – ze społeczną aprobatą, transplantologia w Polsce nadal zмага się z trudnościami, które dotyczą w dużej mierze pozyskiwania narządów od osób zmarłych. Pod względem liczby potencjalnych dawców, czyli tych zgłoszonych przez szpitale do eksplantacji, jak również dawców rzeczywistych, ubiegły rok należał do najgorszych w tej dekadzie¹. Pomijając aspekty organizacyjne, takie jak działalność koordynatorów transplantacyjnych, współpracę szpitali z ośrodkami transplantacyjnymi i inne problemy wynikające z niedoskonałości procedur medycznych, nadal zauważalny odsetek odstępień od pobrania narządów związany jest z tzw. brakiem autoryzacji, na który składa się przede wszystkim sprzeciw rodziny osoby zmarłej, przekazywany jako nieformalny wyraz woli zmarłego lub po prostu wola jego bliskich. Wprawdzie nie ma on w Polsce mocy prawnej – jeśli zmarły nie zarejestrował za życia swojego sprzeciwu, obowiązuje w jego przypadku zasada zgody domniemanej – to jednak w praktyce skutkuje odstąpieniem od pobrania narządów. Z danych „Poltransplantu” wynika, że w latach 2006–2013 każdego roku mniej więcej co dziesiąty potencjalny dawca, a w kolejnych latach nawet większy odsetek, był wykluczony z powodu braku autoryzacji. Niepokojąca jest tendencja wzrostowa w tym względzie obserwowana w bieżącej dekadzie: brak autoryzacji jest obecnie niemal dwukrotnie częstszą przyczyną wykluczenia z grona dawców niż w roku 2010 (14,2% wobec 8%).

W badaniu² koncentrujemy się na diagnozie społecznego podłoża rozwoju transplantologii: jakie jest nastawienie do pobierania narządów od zmarłych, czy Polacy znają stosunek swoich bliskich do tej kwestii i czym na ogół motywowany jest sprzeciw. Istotne z tej perspektywy wydaje się też pytanie o znajomość regulacji prawnych dotyczących pobierania narządów do przeszczepów, a więc to, jaka jest świadomość faktu, że w Polsce obowiązuje zasada zgody domniemanej, a nie wyrażonej, oraz które z tych rozwiązań spotyka się z większą aprobatą.

---

¹ Więcej w Biuletynie Informacyjnym Centrum Organizacyjno-Koordynacyjnego do spraw Transplantacji „Poltransplant”, nr 1 (24), maj 2016, dostępnym pod adresem www.poltransplant.org.pl/biuletyn_2016.html

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (314) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganymi komputerowo (CAPI) w dniach 30 czerwca – 7 lipca 2016 roku na liczącej 983 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

STOSUNEK DO POBIERANIA NARZĄDÓW OD OSÓB ZMARŁYCH

Stosunek Polaków do pobierania i przeszczepiania narządów od osób zmarłych w celu ratowania życia lub przywracania zdrowia innym ludziom był – monitorujemy go od 1994 roku – i jest przychylny. Obecnie transplantacje za słuszne uważa ponad dziewięciu na dziesięciu badanych (93%), to jest nieco mniej (o 3 punkty procentowe) niż pięć lat temu. Nie akceptuje tej dziedziny medycyny czterech na stu dorosłych (4%). Relatywnie najwyższy odsetek przeciwników zarejestrowaliśmy w pierwszej dekadzie lat 90. Warto zaznaczyć, że nigdy w historii naszych badań nie stanowili oni więcej niż 10% ogółu Polaków.

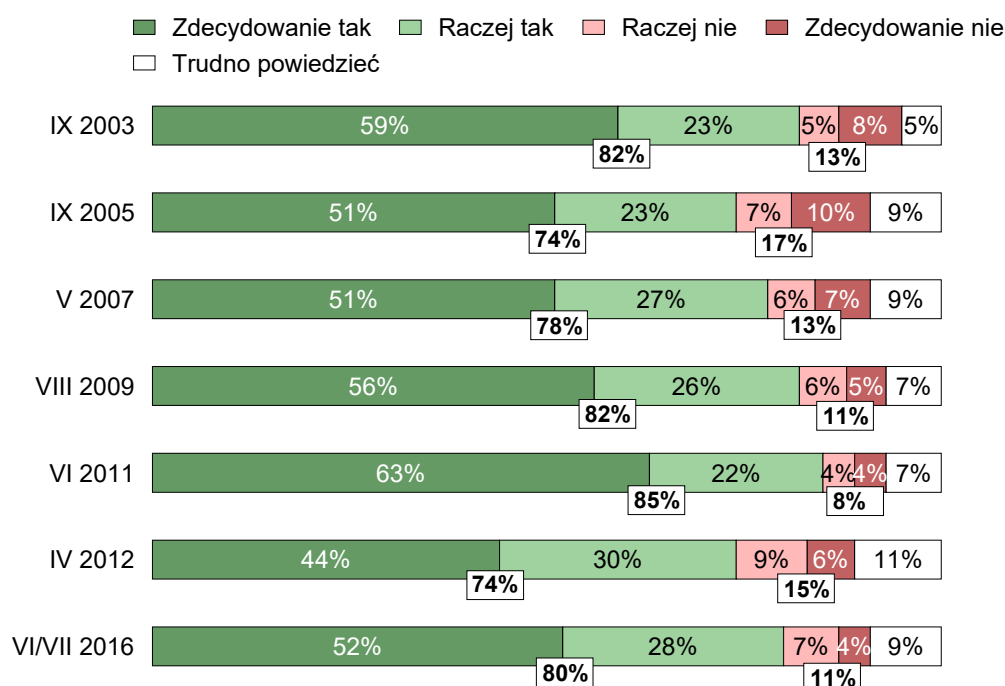
Tabela 1

Czy uważa Pan(i) za słuszne przeszczepianie narządów (transplantacje narządów) pobranych od osób zmarłych, aby ratować życie lub przywracać zdrowie innym osobom?	Wskaźniki respondentów według terminów badań							
	XII 1994	III 1997	IX 2003	IX 2005	V 2007	VIII 2009	VI 2011	VI/VII 2016
	w procentach							
Zdecydowanie tak	51	61	67	62	63	70	78	65
Raczej tak	32	26	23	25	27	21	18	28
TAK	83	87	90	87	90	91	96	93
Raczej nie	6	4	3	4	2	4	1	3
Zdecydowanie nie	4	3	4	3	2	2	1	1
NIE	10	7	7	7	4	6	2	4
Trudno powiedzieć	7	6	3	6	6	3	2	3

Pozytywny stosunek do transplantacji narządów jest czymś powszechnym, w niewielkim stopniu zdeterminowanym przez czynniki społeczno-demograficzne. Można jedynie zauważyć, że dezaprobatą tej dziedziny medycyny pojawia się najczęściej – przynajmniej dwukrotnie częściej niż przeciętnie – w takich grupach, jak pracownicy usług (12%), bezrobotni (8%), a także wśród osób znajdujących się w złej sytuacji materialnej (10%).

Z deklaracji badanych wynika, że ośmiu na dziesięciu dorosłych (80%) zgadza się, by po śmierci pobrano z ich ciała narządy do przeszczepów, natomiast co dziewiąty (11%) jest temu przeciwny. Od poprzedniego pomiaru sprzed czterech lat zwiększył się odsetek osób aprobujących możliwość zostania dawcą po śmierci (o 6 punktów procentowych) – zwłaszcza tych, którzy zajmują w tej sprawie zdecydowane stanowisko – i zarazem ubyło niezgadających się na to (spadek o 4 punkty). Mimo pewnych wahań – zarówno w tej, jak i ubiegłej dekadzie – dominuje pozytywne nastawienie do eksplantacji.

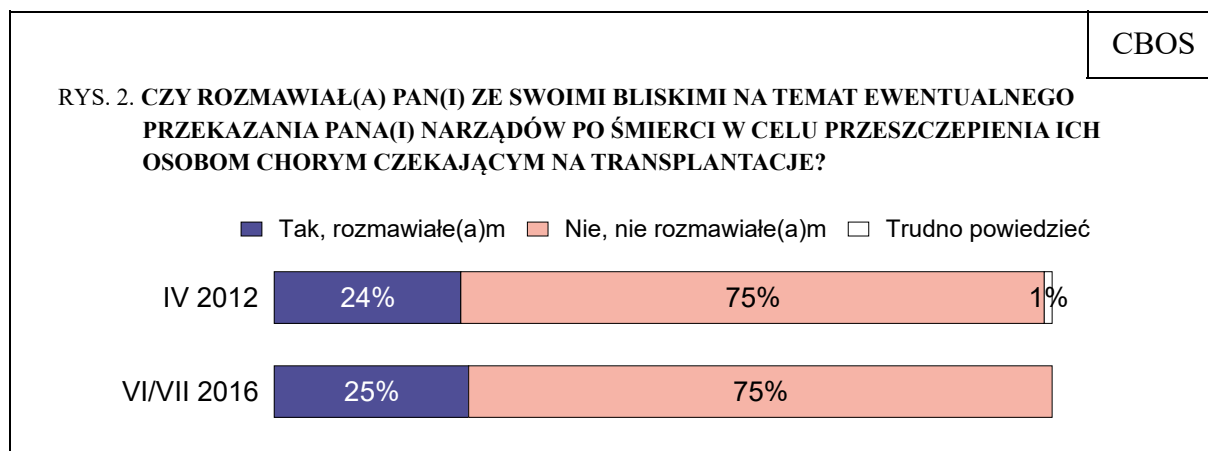
RYS. 1. CZY ZGODZIŁ(A)BY SIĘ PAN(I) NA TO, ABY PO PANA(I) ŚMIERCI POBRANO Z PANA(I) CIAŁA NARZĄDY W CELU PRZESZCZEPIENIA INNYM?

Niechęć do zostania dawcą narządów po śmierci częściej niż inni deklarują najstarsi respondenci, a także – co w pewnym stopniu jest z tym związane – badani najslabiej wykształceni, renciści oraz osoby najbardziej zaangażowane w praktyki religijne, tzn. uczestniczące w nich kilkakrotnie w tygodniu. Wyróżniają się pod tym względem również osoby źle sytuowane oraz bezrobotne. Przeciwną postawę, przy relatywnie niskim poziomie odmowy, prezentują natomiast często mieszkańcy największych aglomeracji, ankietowani mający wyższe wykształcenie, przedstawiciele kadry kierowniczej i specjaliści, technicy i średni personel, robotnicy niewykwalifikowani, badani z gospodarstw o najwyższych dochodach *per capita*, jak również respondenci identyfikujący się z polityczną lewicą.

Z deklaracji wynika, że trzy czwarte Polaków (75%) nie rozmawiało z osobami bliskimi na temat przekazania swoich narządów po śmierci. Opinią w tej sprawie podzielił się z rodziną co czwarty badany (25%). Można powiedzieć, że skala poinformowania osób bliskich w tym zakresie jest w zasadzie taka sama jak cztery lata temu. Wyraźnie częściej rozmawiały o tym kobiety niż mężczyźni. Wyróżniają się pod tym względem także ankietowani mający od 25 do 44 lat, najlepiej wykształceni, mieszkańcy miast średniej wielkości (od 20 tysięcy do 99 999 mieszkańców), przedstawiciele kadry kierowniczej

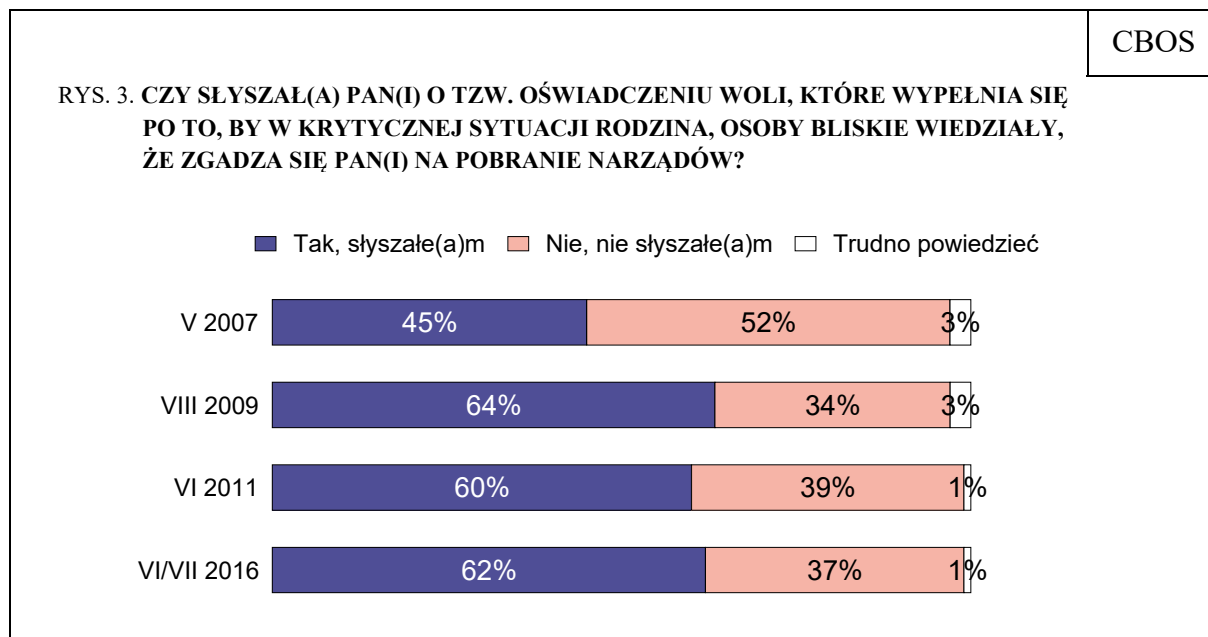
i specjaliści, technicy i średni personel, bezrobotni, osoby uczące się lub studiujące, a także deklarujący poglądy lewicowe.

Informowanie osób z rodziny o swoim stanowisku w kwestii możliwości zostania dawcą wiąże się z aprobatą przekazania narządów po śmierci. Osoby, które rozmawiały na ten temat z bliskimi, w odróżnieniu od tych, które tego nie robiły, niemal powszechnie deklarują zgodę na eksplantację (98% wobec 75%) i tylko sporadycznie wyrażają sprzeciw (2% wobec 14%).

Oświadczenie woli to deklaracja, która pełni funkcję informacyjną, przede wszystkim dla bliskich osoby zmarłej, o jej przychylnym stosunku do pobrania narządów. Nie stanowi ono dokumentu o mocy prawnej, ponieważ w Polsce obowiązuje zasada zgody domniemanej, ale może w krytycznym momencie w istotny sposób wpłynąć na postawę rodziny. W praktyce medycznej jej sprzeciw skutkuje odstąpieniem od pobrania narządów, więc wiedza o stosunku bliskich do transplantacji jest szczególnie ważna. O tym, że istnieje możliwość wypełnienia takiego oświadczenia, słyszało ponad trzy piąte badanych (62%). Odsetek ten nie zmienił się znacząco w ostatnich siedmiu latach. Zauważalny wzrost skali poinformowania o tzw. oświadczeniu woli nastąpił między rokiem 2007 a 2009. Wiedza w tym zakresie zależy w dużym stopniu od wykształcenia i wieku – częściej niż inni orientują się w tej sprawie ankietowani z wyższym wykształceniem (78%), mający od 18 do 24 lat (74%), wyraźnie rzadziej – najslabiej wykształceni (43%) i respondenci najstarsi (48%).

Niezależnie od wiedzy o funkcjonowaniu oświadczenia woli, siedmiu na dziesięciu dorosłych (70%) deklaruje, że wypełniłoby taką deklarację, a co siódmy (14%) twierdzi, że nie zrobiłby tego. Trzech na stu (3%) już ma takie oświadczenie.

Tabela 2

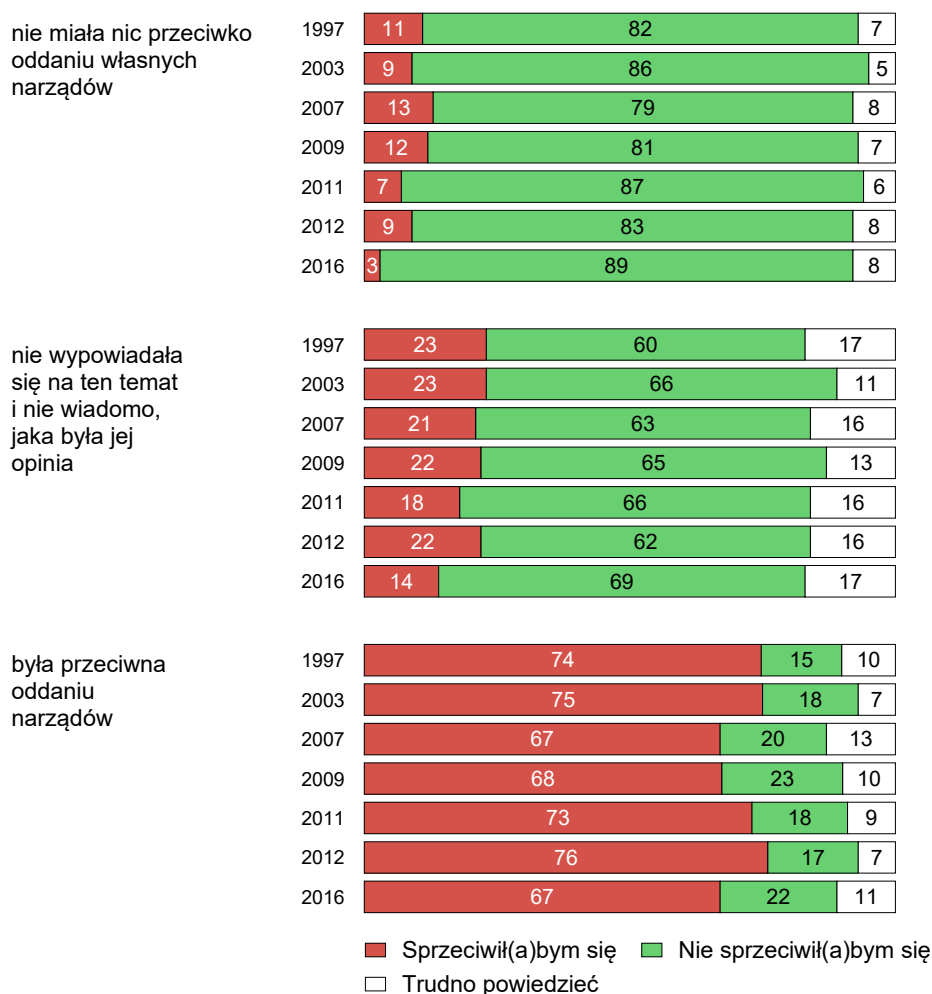
Czy był(a)by Pan(i) skłonny(a) podpisać takie oświadczenie czy też nie?	Wskazania respondentów według terminów badań							
	V 2007		VIII 2009		VI 2011		VI/VII 2016	
	w procentach							
Zdecydowanie podpisał(a)bym takie oświadczenie	36	69	39	72	39	72	38	70
Raczej podpisał(a)bym takie oświadczenie	33		33		33		32	
Raczej nie podpisał(a)bym takiego oświadczenia	7	14	8	16	6	12	10	14
Zdecydowanie nie podpisał(a)bym takiego oświadczenia	7		8		6		4	
Już podpisał(a)m takie oświadczenie	< 1		1		2		3	
Trudno powiedzieć	17		11		14		13	

Oświadczenie woli częściej skłonni są wypełnić ankietowani, którzy słyszeli o nim przed badaniem (84% – włączając tych, którzy już je wypełnili), rzadziej zaś osoby nie poinformowane (55%). Relatywnie wysoki odsetek skłonnych złożyć taką deklarację, przy stosunkowo niskim odsetku sprzeciwów, obserwujemy wśród najmłodszych dorosłych, uczniów i studentów, najlepiej wykształconych i zamożniejszych respondentów, a także w takich grupach zawodowych, jak technicy i średni personel, robotnicy niewykwalifikowani

i prywatni przedsiębiorcy. Odmowy są natomiast dość częste wśród badanych po 54 roku życia, mających wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne, rolników, rencistów, najmniej zarabiających, niezadowolonych ze swojej sytuacji materialnej oraz najbardziej zaangażowanych w praktyki religijne. Posiadanie oświadczenia woli już teraz nieco częściej niż przeciętnie deklarują osoby w wieku od 25 do 34 lat, mieszkańcy największych miast, najlepiej wykształceni, członkowie kadry kierowniczej i specjaliści, pracownicy administracyjno-biurowi, osoby uczące się lub studiujące, uzyskujący najwyższe dochody, a także nieuczestniczący w praktykach religijnych.

Badanych zapytaliśmy również o stosunek do ewentualnego pobrania narządów od zmarłej osoby bliskiej w trzech różnych sytuacjach: gdyby było wiadomo, że zmarły nie miał nic przeciwko oddaniu narządów, gdyby był temu przeciwny i gdyby jego opinia w tej kwestii nie była znana, co – biorąc pod uwagę prezentowane wcześniej wyniki wskazujące na brak rozmów na ten temat – jest prawdopodobnie w rzeczywistości najczęstsze. Gdyby było wiadomo, że zmarła osoba bliska nie miała nic przeciwko pobraniu od niej narządów do przeszczepów, ogromna większość badanych (89%) nie sprzeciwiłaby się temu. Gdyby zmarły za życia był przeciwny oddaniu narządów, dwie trzecie (67%) postąpiłoby według jego woli, a jedna piąta (22%) wbrew niej. W przypadku braku wiedzy na temat stosunku osoby zmarłej do transplantacji, niemal siedmiu na dziesięciu (69%) nie sprzeciwiłoby się pobraniu, natomiast 14% by oponowało. We wszystkich trzech sytuacjach obserwujemy wyraźny spadek poziomu sprzeciwu w stosunku do pomiaru sprzed czterech lat. Można ponadto zauważyć, że odsetki sprzeciwiających się eksplantacji w przypadku, gdyby osoba bliska nie miała za życia nic przeciwko temu, lub w sytuacji, gdyby nieznana była jej opinia, są najniższe z zarejestrowanych w ostatnich dwudziestu latach.

RYS. 4. CZY W PRZYPADKU ŚMIERCI OSOBY BLISKIEJ SPRZECIWIL(A)BY SIĘ PAN(I) POBRANIU OD NIEJ NARZĄDÓW, ABY RATOWAĆ ŻYCIE INNEJ OSOBY, GDY WIADOMO, ŻE ZMARŁA OSOBA:

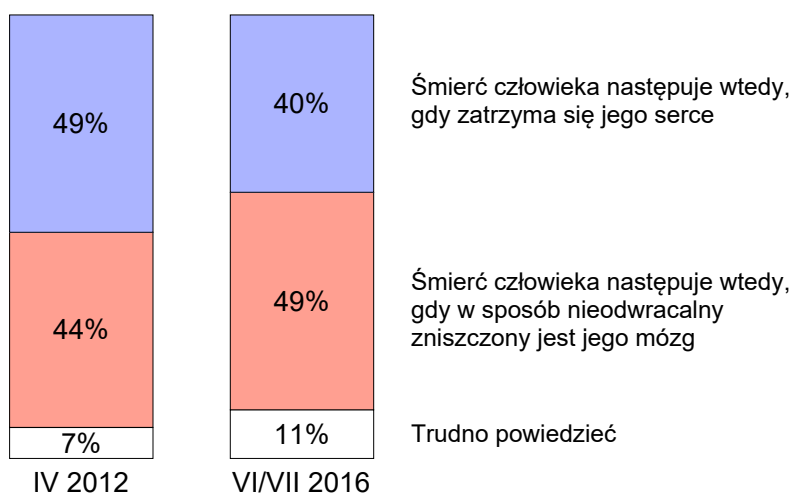
Z odpowiedzi na pytanie otwarte zadane badanym, którzy sprzeciwiliby się pobraniu narządów od zmarłych bliskich w sytuacji nieznanego ich stanowiska lub przychylnego stosunku do możliwości zostania dawcą po śmierci, wynika, że u podłoża odmowy leży najczęściej niepewność co do woli zmarłego, przekonanie, że byłoby to wbrew niej, i ogólna niechęć do podejmowania decyzji w czyimś imieniu (58%). W dalszej kolejności, już znacznie rzadziej, padały argumenty odnoszące się do szacunku dla zmarłych (7%), uczuć do tej osoby i emocji wywołanych jej śmiercią (4%), a ponadto opinie kwestionujące ideę transplantacji narządów, wyrażające niechęć do ratowania w ten sposób innych ludzi oraz przekonanie, że jest to sprzeczne z naturą (4%). Pojawiły się również obawy i wątpliwości związane z diagnozowaniem śmierci (3%) – z jednej strony przed pomyłkami, z drugiej, przed celową manipulacją. Rzadko (2%) motywowano decyzję wiarą religijną. Sporadycznie

(1%) stwierdzano, że narządy bliskich nie nadają się do przeszczepów ze względu na zły stan zdrowia lub podeszły wiek. Relatywnie wielu badanych odpowiadało w sposób bardzo ogólny, tautologiczny, czasem niezrozumiały (7%) albo w ogóle nie potrafiło lub nie chciało uzasadnić swojego stanowiska (15%).

Jakie czynniki społeczno-demograficzne zwiększają prawdopodobieństwo sprzeciwu wobec pobrania narządów z ciała zmarłej osoby bliskiej w najczęściej występującej w praktyce sytuacji, czyli przy braku informacji o tym, jaki był jej stosunek do zostania dawcą po śmierci? Na tle innych, odmowę częściej deklarują najmłodszy respondenci, osoby uczące się lub studiujące, uzyskujący najniższe dochody, a także robotnicy wykwalifikowani i bezrobotni. Z kolei pod względem braku sprzeciwu najbardziej wyróżniają się badani mający wyższe wykształcenie, przedstawiciele kadry kierowniczej i specjaliści, technicy i średni personel, uzyskujący najwyższe dochody oraz nieuczestniczący w praktykach religijnych. Ci ostatni również relatywnie często (36% wobec 22% wśród ogółu badanych) zgodziliby się na eksplantację wówczas, gdyby zmarła osoba była przeciwna oddaniu narządów. Można dodać, że osoby, które zgadzają się na pobranie po śmierci ich narządów, rzadziej niż ci, którzy nie chcieliby być dawcami, wyrażają podobny sprzeciw w odniesieniu do bliskich, których wola w tej sprawie nie byłaby znana (10% wobec 42%), a także rzadziej oponowałyby w sytuacji, gdyby było wiadomo, że zmarły nie miał za życia nic przeciwko temu (2% wobec 11%).

Wprawdzie wątpliwości i obawy związane z diagnozowaniem śmierci stosunkowo rzadko stanowią uzasadnienie sprzeciwu wobec pobrania narządów od zmarłego członka rodziny, interesowało nas jednak to, jakie jest potoczne rozumienie śmierci, a konkretniej, kiedy ona następuje i można ją z pewnością orzec. W tradycyjnym ujęciu śmierć następuje wówczas, gdy zatrzymuje się praca serca, ustaje oddychanie i krążenie krwi. Ponieważ współczesna medycyna umożliwia podtrzymanie tych procesów w sposób sztuczny, definicja śmierci odnosi się obecnie do śmierci mózgu, a dokładniej – śmierci pnia mózgu, która uznawana jest za niezbędny i zarazem wystarczający warunek orzeczenia śmierci w sensie prawnym. Zdania w tej kwestii są bardzo zróżnicowane. Więcej osób – blisko połowa dorosłych (49%) – wyraża przeświadczenie, że śmierć następuje wtedy, gdy nieodwracalnie zniszczony jest mózg, natomiast dwie piąte (40%) skłania się ku tradycyjnej definicji, rozumiejąc śmierć jako zatrzymanie pracy serca. Obecnie, inaczej niż cztery lata temu, rzadziej w świadomości badanych funkcjonuje tradycyjne rozumienie śmierci, częściej zaś podawane jest obowiązujące kryterium prawno-medyczne.

RYS. 5. KTÓRE Z TWIERDZEŃ ODDAJE PANA(I) PRZEŚWIADCZENIE O MOMENCIE ŚMIERCI CZŁOWIEKA?

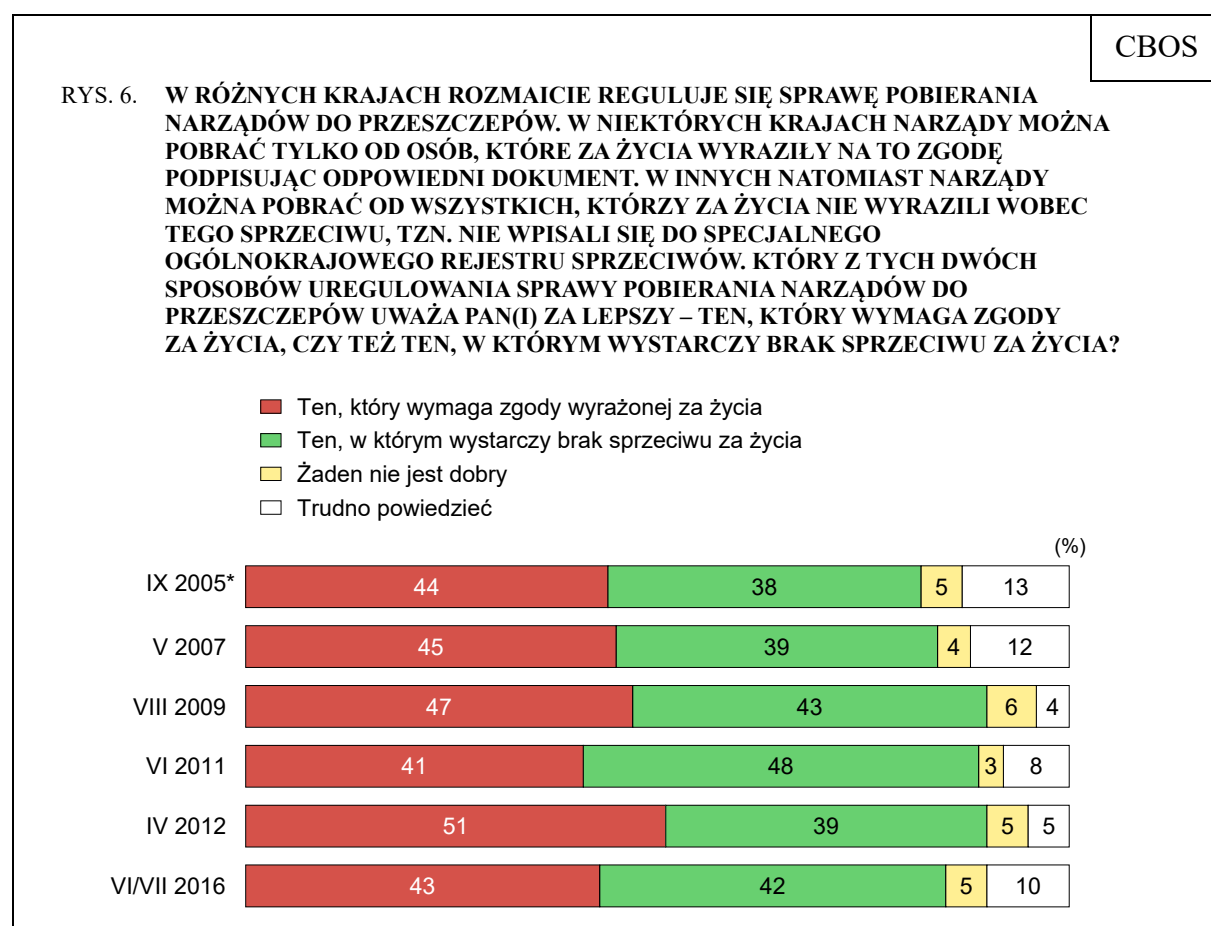
W większości analizowanych grup społeczno-demograficznych przeważa przekonanie, że śmierć następuje, gdy nieodwracalnie zniszczony jest mózg. Wyróżniają się w tym względzie zwłaszcza najlepiej wykształceni, mieszkańcy największych aglomeracji, osoby z gospodarstw o najwyższych dochodach *per capita*, nieuczestniczący w praktykach religijnych i deklarujący lewicową orientację polityczną. Z kolei tradycyjne ujęcie ma więcej zwolenników wśród najstarszych respondentów, mieszkańców wsi oraz osób z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym lub zasadniczym zawodowym,

Zwolennicy tradycyjnej definicji częściej niż ci, którzy za bliższe swoim przekonaniom uznają kryterium śmierci mózgu, są przeciwni przekazaniu po śmierci własnych narządów do przeszczepu (14% wobec 6%), ale nie różnią się między sobą poziomem deklarowanego sprzeciwu wobec pobrania ich z ciała bliskiego zmarłego w sytuacji braku wiedzy o jego woli (po 14%).

PRAWO REGULUJĄCE POBIERANIE NARZĄDÓW

W polskim prawie dotyczącym transplantacji funkcjonuje zgoda domniemana, a więc narządy można pobrać od każdego, kto wcześniej nie wniósł sprzeciwu przez wpisanie się do odpowiedniego rejestru. W niektórych krajach stosuje się zasadę zgody wyrażonej – by zostać potencjalnym dawcą narządów po śmierci, trzeba wcześniej formalnie swoją wolę

potwierdzić. Za którym modelem opowiadają się Polacy? Z deklaracji wynika, że obecnie oba mają zbliżoną liczbę zwolenników. Koncepcję zgody wyrażonej za życia popiera ponad dwie piąte badanych (43%) i w zasadzie tyle samo (42%) za lepszą uważa zasadę zgody domniemanej. Pięciu na stu dorosłych (5%) twierdzi, że żadne z tych rozwiązań nie jest dobre. Od kiedy badamy nastawienie do prawa regulującego pobieranie narządów od osób zmarłych, czyli od 2005 roku, na ogół w większym (lata 2005 i 2007, rok 2012) lub mniejszym (2009 rok) stopniu przeważali zwolennicy zgody wyrażonej za życia. Wyjątkiem po tym względem był rok 2011, kiedy częściej popierano model obowiązujący w naszym kraju. W stosunku do pomiaru sprzed czterech lat obecnie Polacy minimalnie częściej jako rozwiązanie lepsze wskazują zgodę domniemaną, natomiast rzadziej niż wówczas opowiadają się za koniecznością wyrażenia jej za życia.

* W sondażu z 2005 roku przedstawiono te modele prawne jako charakterystyczne dla dwóch państw: Austrii (wystarczy brak sprzeciwu za życia) i Niemiec (konieczna jest zgoda za życia). Respondent wybierał, który model – niemiecki czy austriacki – jest według niego lepszy

Za obowiązującą w Polsce zasadą zgody domniemanej wyraźnie częściej niż za konkurencyjnym rozwiązaniem opowiadają się ankietowani mający od 25 do 34 lat i od 45 do

54 lat, najlepiej wykształceni, uzyskujący dochody *per capita* w wysokości 1400 zł i więcej, zadowoleni z własnej sytuacji materialnej, nieuczestniczący w praktykach religijnych, a także identyfikujący się z lewicą. Z kolei formułę zakładającą konieczność wcześniejszego wyrażenia zgody na zostanie dawcą narządów po śmierci zauważalnie częściej popierają najmłodszy respondenci, a także osoby mające od 35 do 44 lat, mieszkańcy wsi, deklarujący wykształcenie podstawowe, gimnazjalne lub zasadnicze zawodowe, ankietowani z gospodarstw domowych o relatywnie niskich dochodach (poniżej 1000 zł na osobę), źle lub przeciętnie oceniający swoją sytuację materialną, a także najbardziej zaangażowani w praktyki religijne.

Preferowany model decydowania w kwestii eksplantacji jest w pewnym stopniu powiązany ze stosunkiem do pobierania narządów po śmierci – tak własnych, jak i tych należących do zmarłych osób z rodziny. Niechętna postawa wobec możliwości zostania dawcą po śmierci, a także sprzeciw w odniesieniu do ewentualnego pobrania narządów z ciała kogoś bliskiego (w sytuacji, gdy wola zmarłego nie byłaby znana), występuje wyraźnie częściej – zwłaszcza w tym drugim przypadku – wśród opowiadających się za zgodą wyrażoną niż domniemaną, a ponadto również wśród respondentów negujących obie te regulacje.

Tabela 3

Który z tych dwóch sposobów uregulowania sprawy pobierania narządów do przeszczepów uważa Pan(i) za lepszy – ten, który wymaga zgody za życia, czy też ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia?	Czy zgodził(a)by się Pan(i) na to, aby po Pana(i) śmierci pobrano z Pana(i) ciała narządy w celu przeszczepienia innym?		
	Tak	Nie	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Ten, który wymaga zgody wyrażonej za życia	76	12	12
Ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia	91	5	4
Żaden nie jest dobry	66	32	2

Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”

Tabela 4

Który z tych dwóch sposobów uregulowania sprawy pobierania narządów do przeszczepów uważa Pan(i) za lepszy – ten, który wymaga zgody za życia, czy też ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia?	Czy w przypadku śmierci osoby bliskiej sprzeciwił(a)by się Pan(i) pobraniu od niej narządów, aby ratować życie innej osobie, gdyby było wiadomo, że zmarła osoba nie wypowiedziała się na ten temat i nie byłoby wiadomo, jaka była jej opinia?		
	Sprzeciwił(a)bym się	Nie sprzeciwił(a)bym się	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Ten, który wymaga zgody wyrażonej za życia	25	55	20
Ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia	4	87	9
Żaden nie jest dobry	22	67	11

Pominięto odpowiedzi „trudno powiedzieć”

Wydawałoby się, że powyższe zależności mogą być pozorne i oddają jedynie zróżnicowanie wynikające z poziomu wykształcenia. Jak wspomniano wcześniej, wykształcenie wpływa w pewnym stopniu zarówno na stosunek do pobierania narządów od osób zmarłych, jak i na preferencje odnoszące się do prawa regulującego postępowanie w tym zakresie: osoby lepiej wykształcone rzadziej deklarują sprzeciw wobec pobrania narządów i jednocześnie częściej opowiadają się za zgodą domniemaną, z kolei słabiej wykształceni częściej są niechętni eksplantacji i zarazem częściej popierają koncepcję zgody wyrażonej. Jednak zależność ta utrzymuje się nawet wówczas, gdy kontrolujemy wpływ poziomu wykształcenia. Niezależnie od niego, istnieje pewna zbieżność między wyborem danego modelu regulującego kwestie pobierania narządów a skłonnością do sprzeciwu.

Tabela 5

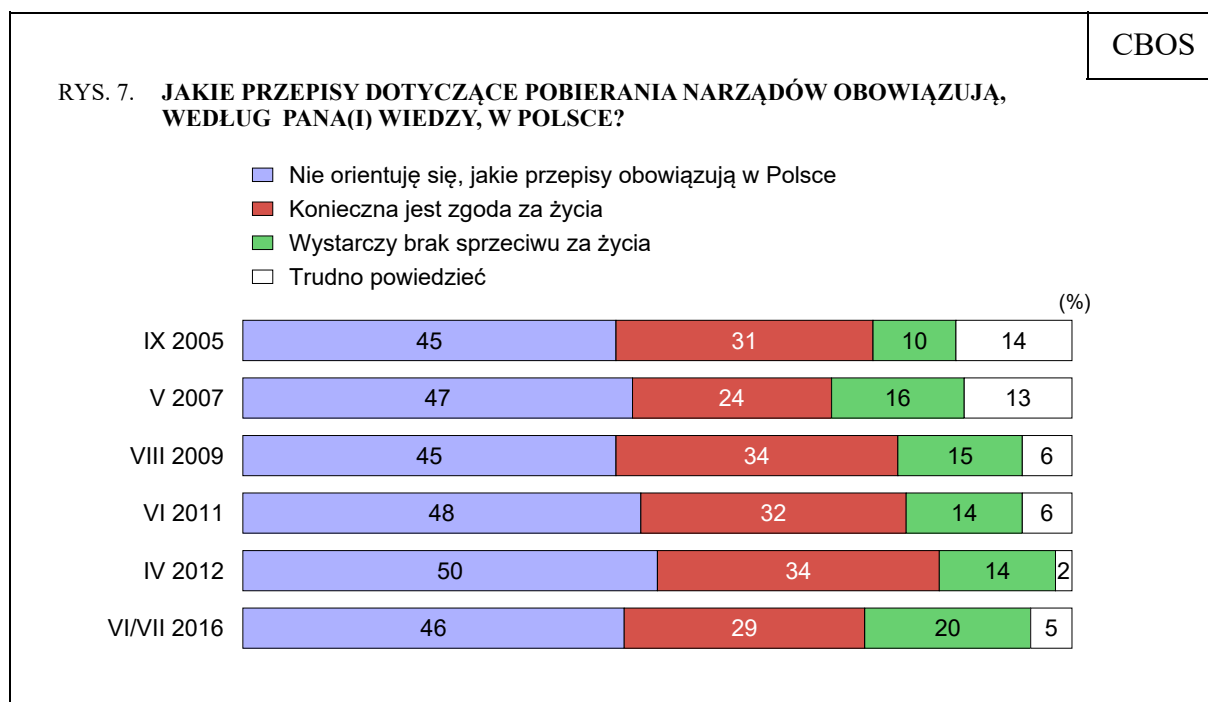
Wykształcenie	Który z tych dwóch sposobów uregulowania sprawy pobierania narządów do przeszczepów uważa Pan(i) za lepszy – ten, który wymaga zgody za życia, czy też ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia?	Odsetki niezgadających się na oddanie narządów po śmierci	Odsetki sprzeciwiających pobraniu narządów z ciała zmarłej osoby bliskiej, gdyby nie było wiadomo, jaka była jej opinia o pobieraniu narządów
Podstawowe / gimnazjalne	Ten, który wymaga zgody wyrażonej za życia	19	25
	Ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia	14	7
Zasadnicze zawodowe	Ten, który wymaga zgody wyrażonej za życia	12	25
	Ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia	6	4
Średnie	Ten, który wymaga zgody wyrażonej za życia	8	24
	Ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia	3	2
Wyższe	Ten, który wymaga zgody wyrażonej za życia	9	25
	Ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia	2	4

Pominięto odpowiedzi „żaden nie jest dobry” (ze względu na zbyt małą liczebność) i „trudno powiedzieć”

Świadomość prawna dotycząca pobierania narządów od zmarłych jest niewielka, niemniej w ostatnich latach nieco się zwiększyła. O tym, że w Polsce obowiązuje zasada zgody domniemanej, wie obecnie co piąty dorosły (20%), a więc nie tylko więcej niż w trakcie poprzedniego badania przed czterech lat, ale również najwięcej, odkąd o to pytamy (czyli od 2005 roku). Pozostali albo nie orientują się w tej kwestii (46%, a wraz

z odpowiadającymi „trudno powiedzieć” – 51%), albo podają błędną odpowiedź (29%). Wiedza na ten temat zależy w pewnym stopniu od poziomu wykształcenia – lepiej niż przeciętnie zorientowane są osoby mające wyższe wykształcenie (33% z nich udzieliło poprawnej odpowiedzi), natomiast słabiej – ankietowani z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym (właściwą odpowiedź wskazało 9%).

Mimo iż obiektywne dane wskazują, że ubiegły rok był pod względem pozyskiwania narządów od zmarłych dawców najgorszy w tej dekadzie, a dodatkowo wzrosła w tym okresie liczba odstępień od ich pobrania na skutek braku autoryzacji (na który składa się przede wszystkim sprzeciw rodziny zmarłego), wyniki sondażu nie tylko nie alarmują o pogarszaniu się nastawienia społecznego do transplantologii, ale nawet, w niektórych aspektach, są optymistyczne. Zdecydowana większość Polaków aprobejuje tę dziedzinę medycyny, a także wyraża zgodę na oddanie swoich narządów po śmierci. Przeważająca część badanych nie sprzeciwiłaby się także ich pobraniu z ciała zmarłej osoby bliskiej pod warunkiem, że za życia nie zajmowałaby ona negatywnego stanowiska w tej sprawie. Warto podkreślić, że odsetki wyrażających sprzeciw wobec eksplantacji w sytuacji, gdyby osoba zmarła nie miała

za życia nic przeciwko zostaniu dawcą po śmierci lub nie wypowiadała się na ten temat, są najniższe z zarejestrowanych odkąd o to pytamy, czyli od 1997 roku. Mając na uwadze potencjalne sprzeciwy rodzin, problemem wydaje się niedostateczna wiedza na temat stanowiska osób bliskich w tej sprawie – podobnie jak przed czterema laty, nadal jest niewielka – jak również mała świadomość prawną badanych, choć w tym aspekcie obserwujemy pewną poprawę. Wprawdzie nadal przeważająca część społeczeństwa nie wie, w jaki sposób prawo reguluje pobieranie narządów od zmarłych, to jednak w ostatnich latach przybyło osób, które są w tej kwestii zorientowane. Obecnie mniejsze niż cztery lata temu poparcie ma rozwiązanie przewidujące konieczność wyrażenia zgody za życia, natomiast minimalnie zwiększyła się liczba preferujących obowiązującą w naszym kraju zasadę zgody domniemanej. Oba te rozwiązania regulujące pobieranie narządów od zmarłych mają teraz zbliżoną liczbę zwolenników. Kierunek zmiany należy uznać za korzystny dla transplantologii, ponieważ przekonanie, że lepszym rozwiązaniem jest zgoda domniemana, związane jest w pewnym stopniu z przychylnym stosunkiem do bycia dawcą narządów po śmierci i z aprobatą wobec ewentualnego pobrania ich od bliskiej osoby zmarłej, z kolei popieranie zgody wyrażonej – z częstszym wobec tego sprzeciwem.

Opracował
Michał FELIKSIĄK

A N E K S

Tabela 1

		Czy zgodził(a)by się Pan(i) na to, aby po Pana(i) śmierci pobrano z Pana(i) ciała narządy w celu przeszczepienia innym?			Liczba osób
		Tak	Nie	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		80	11	9	982
Płeć	Mężczyźni	80	12	8	465
	Kobiety	81	9	10	518
Wiek	18–24 lata	89	8	3	101
	25–34	85	6	8	186
	35–44	85	9	6	178
	45–54	82	12	6	144
	55–64	77	11	12	174
	65 lat i więcej	68	16	16	199
Miejsce zamieszkania	Wieś	73	13	13	391
	Miasto do 19 999	83	10	7	137
	20 000 – 99 999	85	7	8	184
	100 000 – 499 999	83	12	5	165
	500 000 i więcej mieszk.	91	4	5	105
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	66	21	13	202
	Zasadnicze zawodowe	76	12	12	240
	Średnie	86	7	7	297
	Wyższe	90	5	6	243
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	91	4	6	83
	Średni personel, technicy	99	1		45
	Pracownicy adm.-biurowi	88	6	6	68
	Pracownicy usług	79	8	14	59
	Robotnicy wykwalifikowani	80	11	9	103
	Robotnicy niewykwalifik.	90	3	7	40
	Rolnicy	76	15	10	53
	Pracujący na własny rach.	92	4	3	51
	Bezrobotni	77	17	5	47
	Emeryci	72	12	16	236
	Renciści	60	28	11	60
	Uczniowie i studenci	89	11		58
	Gospodynie domowe i inni	80	11	10	79
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	88	6	5	114
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	88	8	3	79
	sekt. pryw. poza rolnict.	87	4	9	253
	prywatnym gosp. rolnym	77	15	8	55
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	71	15	14	94
	Od 650 zł do 999 zł	84	9	7	139
	Od 1000 zł do 1399 zł	80	12	9	180
	Od 1400 zł do 1999 zł	84	10	7	125
	2000 zł i więcej	90	8	2	166
Ocena własnych war. mater.	Złe	60	25	15	68
	Średnie	76	12	12	408
	Dobre	86	7	6	507
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	75	19	7	56
	Raz w tygodniu	78	10	13	409
	1–2 razy w miesiącu	77	12	10	165
	Kilka razy w roku	86	9	4	220
	W ogóle nie uczestniczy	87	7	6	123
Poglądy polityczne	Lewica	90	6	5	142
	Centrum	83	10	7	259
	Prawica	81	10	10	321
	Trudno powiedzieć	72	15	14	255

Tabela 2

		Czy rozmawiał(a) Pan(i) ze swoimi bliskimi na temat ewentualnego przekazania Pana(i) narządów po śmierci w celu przeszczepienia ich osobom chorym czekającym na transplantację?			Liczba osób
		Tak, rozmawiał(a)m	Nie, nie rozmawiał(a)m	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		25	75	0	983
Płeć	Mełczyźni	19	81	1	465
	Kobiety	30	70	0	518
Wiek	18–24 lata	27	73		101
	25–34	33	66	1	186
	35–44	34	65	0	178
	45–54	29	71		145
	55–64	16	84		174
	65 lat i więcej	11	89	0	199
Miejsce zamieszkania	Wieś	23	77		391
	Miasto do 19 999	24	76		138
	20 000 – 99 999	30	70	0	184
	100 000 – 499 999	23	76	0	165
	500 000 i więcej mieszk.	23	74	2	105
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	14	86		202
	Zasadnicze zawodowe	22	77	1	240
	Średnie	22	78	0	297
	Wyższe	39	60	0	244
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	47	53		83
	Średni personel, technicy	36	64		45
	Pracownicy adm.-biurowi	27	72	1	68
	Pracownicy usług	26	70	4	59
	Robotnicy wykwalifikowani	24	76		103
	Robotnicy niewykwalifik.	20	80		40
	Rolnicy	25	75		53
	Pracujący na własny rach.	26	74		51
	Bezrobotni	32	68		47
	Emeryci	14	86		236
	Renciści	7	92	1	60
	Uczniowie i studenci	32	68		58
	Gospodynie domowe i inni	25	75		79
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	35	64	1	114
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	39	58	3	79
	sekt. pryw. poza rolnict.	25	75		253
	prywatnym gosp. rolnym	26	74		55
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	22	78		94
	Od 650 zł do 999 zł	24	76		139
	Od 1000 zł do 1399 zł	28	72		180
	Od 1400 zł do 1999 zł	25	75		125
	2000 zł i więcej	28	71	1	166
Ocena własnych war. mater.	Złe	15	85		68
	Średnie	20	79	1	408
	Dobre	29	71	0	507
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	22	78		56
	Raz w tygodniu	25	75	1	409
	1–2 razy w miesiącu	25	75		166
	Kilka razy w roku	23	77	0	220
	W ogóle nie uczestniczy	29	71		123
Poglądy polityczne	Lewica	32	68		142
	Centrum	24	76		259
	Prawica	26	73	1	321
	Trudno powiedzieć	18	81	0	255

Tabela 3

		Czy był(a)by Pan(i) skłonny(a) podpisać oświadczenie woli w sprawie pobrania narządów do przeszczepu czy też nie?				Liczba osób
		Podpisał(a)bym takie oświadczenie	Nie podpisał(a)bym takiego oświadczenia	Już podpisał(a)m takie oświadczenie	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		70	14	3	13	982
Płeć	Meżczyźni	72	14	2	13	464
	Kobiety	69	15	3	13	518
Wiek	18–24 lata	81	7	5	7	101
	25–34	74	6	7	13	186
	35–44	75	10	1	13	178
	45–54	76	11	2	11	144
	55–64	66	20	1	13	174
	65 lat i więcej	57	27	1	16	199
Miejsce zamieszkania	Wieś	68	17	2	13	391
	Miasto do 19 999	73	12	2	14	137
	20 000 – 99 999	72	11	3	13	184
	100 000 – 499 999	72	17	1	9	165
Wykształcenie	500 000 i więcej mieszk.	71	8	8	12	105
	Podstawowe / gimnazjalne	53	30	2	15	202
	Zasadnicze zawodowe	67	16	1	16	240
	Średnie	78	10	2	10	297
Grupa społeczna i zawodowa	Wyższe	79	5	6	10	243
	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	77	6	7	10	83
	Średni personel, technicy	84	7	8	1	45
	Pracownicy adm.-biurowi	76	6	9	9	68
	Pracownicy usług	67	9	5	19	59
	Robotnicy wykwalifikowani	70	11	1	18	103
	Robotnicy niewykwalifik.	82	3		15	40
	Rolnicy	70	20	2	8	53
	Pracujący na własny rach.	85	7		8	51
	Bezrobotni	78	17	2	4	47
	Emeryci	61	23	1	16	235
	Renciści	45	32		23	60
	Uczniowie i studenci	87	5	6	2	58
Gospodynie domowe i inni	69	18		13	79	
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	81	6	4	9	114
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	74	11	3	13	79
	sekt. prywat. poza rolnict.	74	5	6	15	253
	prywatnym gosp. rolnym	77	15	2	6	55
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	63	26		11	94
	Od 650 zł do 999 zł	75	13	2	11	139
	Od 1000 zł do 1399 zł	75	16	1	8	180
	Od 1400 zł do 1999 zł	71	17	5	8	124
	2000 zł i więcej	80	7	6	6	166
Ocena własnych war. mater.	Złe	56	27	2	15	68
	Średnie	64	17	2	16	407
	Dobre	77	10	3	9	507
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	66	20	3	11	56
	Raz w tygodniu	68	15	2	15	409
	1–2 razy w miesiącu	71	16	2	10	165
	Kilka razy w roku	74	11	3	12	220
	W ogóle nie uczestniczy	73	12	6	10	123
Poglądy polityczne	Lewica	81	10	4	5	142
	Centrum	78	12	2	8	259
	Prawica	70	14	4	13	321
	Trudno powiedzieć	57	20	2	21	255

Tabela 4

		Czy w przypadku śmierci osoby bliskiej, np. męża, żony, dziecka sprzeciwił(a)by się Pan(i), czy też nie pobranu od niej narządów, aby ratować życie innej osobie, w sytuacji, gdy zmarła osoba nie wypowiedziała się na ten temat i nie wiadomo, jaka była jej opinia			Liczba osób
		Sprzeciwił(a)bym się	Nie sprzeciwił(a)bym się	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		14	69	17	982
Płeć	Mężczyźni	17	68	16	464
	Kobiety	12	69	18	518
Wiek	18–24 lata	27	67	6	101
	25–34	11	76	12	186
	35–44	16	70	14	178
	45–54	10	70	20	145
	55–64	13	69	18	173
	65 lat i więcej	14	59	27	199
Miejsce zamieszkania	Wieś	15	62	23	391
	Miasto do 19 999	14	74	12	138
	20 000 – 99 999	14	70	15	184
	100 000 – 499 999	14	75	11	164
	500 000 i więcej mieszk.	12	72	16	104
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	18	58	24	202
	Zasadnicze zawodowe	16	60	24	240
	Średnie	14	74	12	296
	Wyższe	11	79	10	244
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	11	80	10	83
	Średni personel, technicy	2	94	3	45
	Pracownicy adm.-biurowi	14	76	11	68
	Pracownicy usług	9	63	28	59
	Robotnicy wykwalifikowani	21	63	16	103
	Robotnicy niewykwalifik.	18	63	19	40
	Rolnicy	16	71	13	53
	Pracujący na własny rach.	17	73	10	51
	Bezrobotni	22	74	4	47
	Emeryci	11	64	25	235
	Renciści	15	58	28	60
	Uczniowie i studenci	23	69	8	58
	Gospodynie domowe i inni	16	64	21	79
	Pracuje w:	inst. państw., publicznej	13	76	11
spółce właścicieli prywatnych i państwa		15	68	17	79
sekt. pryw. poza rolnict.		14	72	14	253
prywatnym gosp. rolnym		15	74	11	55
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	20	62	18	94
	Od 650 zł do 999 zł	15	74	12	139
	Od 1000 zł do 1399 zł	15	69	16	180
	Od 1400 zł do 1999 zł	11	75	14	125
	2000 zł i więcej	5	85	9	166
Ocena własnych war. mater.	Złe	16	56	27	68
	Średnie	16	64	20	408
	Dobre	13	74	13	506
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	14	66	20	56
	Raz w tygodniu	14	63	22	409
	1–2 razy w miesiącu	14	71	15	166
	Kilka razy w roku	15	71	13	220
	W ogóle nie uczestniczy	13	80	8	123
Poglądy polityczne	Lewica	10	77	13	142
	Centrum	17	71	13	259
	Prawica	14	69	17	321
	Trudno powiedzieć	16	61	23	255

Tabela 5

		Które z twierdzeń oddaje Pana(i) przeświadczenie o momencie śmierci człowieka?			Liczba osób
		Śmierć człowieka następuje wtedy, gdy w sposób nieodwracalny zniszczony jest jego mózg	Śmierć człowieka następuje wtedy, gdy zatrzyma się jego serce	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		49	40	11	981
Płeć	Mężczyźni	49	40	11	465
	Kobiety	48	40	11	517
Wiek	18–24 lata	55	37	8	101
	25–34	52	38	10	186
	35–44	51	42	7	177
	45–54	51	36	13	145
	55–64	47	41	12	173
	65 lat i więcej	39	45	16	199
Miejsce zamieszkania	Wieś	38	50	12	391
	Miasto do 19 999	53	41	6	138
	20 000 – 99 999	54	33	13	184
	100 000 – 499 999	54	35	11	164
	500 000 i więcej mieszk.	62	22	16	104
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	34	51	15	202
	Zasadnicze zawodowe	41	46	13	240
	Średnie	50	40	10	295
	Wyższe	66	25	9	244
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	70	20	10	83
	Średni personel, technicy	49	36	16	45
	Pracownicy adm.-biurowi	64	29	7	67
	Pracownicy usług	48	38	13	59
	Robotnicy wykwalifikowani	54	39	7	103
	Robotnicy niewykwalifik.	47	42	11	40
	Rolnicy	27	61	12	53
	Pracujący na własny rach.	64	24	12	51
	Bezrobotni	49	38	13	47
	Emeryci	39	46	15	235
	Renciści	43	44	14	60
	Uczniowie i studenci	64	32	4	58
	Gospodynie domowe i inni	34	58	8	79
	Pracuje w:	inst. państw., publicznej	64	27	8
spółce właścicieli prywatnych i państwa		53	38	10	79
sekt. pryw. poza rolnict.		56	33	11	253
prywatnym gosp. rolnym		30	58	12	55
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	44	44	12	94
	Od 650 zł do 999 zł	50	42	7	139
	Od 1000 zł do 1399 zł	46	46	9	179
	Od 1400 zł do 1999 zł	57	33	10	125
	2000 zł i więcej	61	30	9	166
Ocena własnych war. mater.	Złe	42	39	19	68
	Średnie	45	43	12	407
	Dobre	52	38	10	507
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	42	44	14	56
	Raz w tygodniu	45	43	12	409
	1–2 razy w miesiącu	45	47	8	166
	Kilka razy w roku	53	36	12	220
	W ogóle nie uczestniczy	62	27	11	122
Poglądy polityczne	Lewica	63	29	8	142
	Centrum	51	42	7	258
	Prawica	49	41	10	321
	Trudno powiedzieć	38	43	19	255

Tabela 6

		Który z tych dwóch sposobów uregulowania sprawy pobierania narządów do przeszczepów uważa Pan(i) za lepszy – ten, który wymaga zgody za życia, czy też ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia?				Liczba osób
		Ten, który wymaga zgody wyrażonej za życia	Ten, w którym wystarczy brak sprzeciwu za życia	Żaden nie jest dobry	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	
Ogółem		43	42	5	10	982
Płeć	Mężczyźni	44	44	3	8	465
	Kobiety	41	41	6	12	518
Wiek	18–24 lata	55	40	4	1	101
	25–34	37	54	3	6	186
	35–44	49	35	5	11	178
	45–54	37	48	6	10	145
	55–64	44	41	5	11	173
	65 lat i więcej	39	37	6	18	199
Miejsce zamieszkania	Wieś	48	38	4	10	391
	Miasto do 19 999	37	46	7	10	138
	20 000 – 99 999	39	47	5	9	184
	100 000 – 499 999	37	42	8	14	165
	500 000 i więcej mieszk.	45	47	1	6	104
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	51	28	4	17	202
	Zasadnicze zawodowe	47	39	4	10	240
	Średnie	43	42	7	8	296
	Wyższe	31	58	3	8	244
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	38	49	3	9	83
	Średni personel, technicy	37	55	2	6	45
	Pracownicy adm.-biurowi	43	48	6	3	68
	Pracownicy usług	41	49	6	4	59
	Robotnicy wykwalifikowani	46	44	2	8	103
	Robotnicy niewykwalifik.	56	24	4	16	40
	Rolnicy	36	45	6	13	53
	Pracujący na własny rach.	39	48	6	7	51
	Bezrobotni	35	58	4	3	47
	Emeryci	39	40	5	15	235
	Renciści	51	20	12	18	60
	Uczniowie i studenci	44	50	3	3	58
	Gospodynie domowe i inni	55	27	4	13	79
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	40	47	1	11	114
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	43	50	3	3	79
	sekt. pryw. poza rolnict.	46	44	4	7	253
	prywatnym gosp. rolnym	29	49	5	16	55
Dochody na jedną osobę	Do 649 zł	50	31	4	15	94
	Od 650 zł do 999 zł	53	35	3	9	139
	Od 1000 zł do 1399 zł	43	43	5	9	180
	Od 1400 zł do 1999 zł	31	53	5	11	125
	2000 zł i więcej	27	61	5	6	166
Ocena własnych war. mater.	Złe	42	34	6	18	68
	Średnie	46	36	6	12	408
	Dobre	40	49	4	7	507
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	49	31	6	14	56
	Raz w tygodniu	44	43	4	9	409
	1–2 razy w miesiącu	46	38	7	10	166
	Kilka razy w roku	41	43	5	10	220
	W ogóle nie uczestniczy	33	51	5	11	123
Poglądy polityczne	Lewica	33	54	4	9	142
	Centrum	46	42	4	7	259
	Prawica	44	45	5	7	321
	Trudno powiedzieć	42	34	6	18	255